

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.67>

ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ ПОСТМОДЕРНІЗМУ НА ПОВЕДІНКУ ЛЮДИНИ

Рогозянський В.,

*Національний університет «Львівська політехніка»
аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
e-mail: vitalii.i.rohozianskyi@lpnu.ua*

Рогозянський В. Правова рефлексія постмодернізму на поведінку людини.

У статті схарактеризовано специфіку постмодернізму та окреслено особливості його правової рефлексії у поведінці людини. Відзначено, що постмодернізм є філософською категорією, яка визначає моральну та ментальну специфіку епохи загалом, він постає як глобальна, всеохоплююча рефлексія на сучасні реалії та зміни, що відбулися чи відбуваються у житті, свідомості та поведінці людини. Основна особливість цієї нової культури – занепокоєність становищем особистості у сучасному суспільстві, в якому відбувається постійне удосконалення комунікативних засобів правового, інтелектуального, світоглядного, ідеологічного оволодіння людиною. Постмодернізм з одного боку відкидає модерністські правові й соціальні цінності, а з іншого – переосмислює правову та соціальну матерію минулого, запозичуючи та адаптуючи раніше вироблені форми.

Відзначено, що постмодернізм виражається в поведінці людини, її відповідальності перед законом, мораллю та етикою, співвідношенні технічних здобутків із правовим гуманізмом (людяністю та ідеалами людини), розвитком нової екологічної правосвідомості, створенні дійсно соціальної демократії, яка поєднує у собі принципи свободи, рівності та справедливості. Додаткові аспекти постмодерністської парадигми виражаються у виробленні пост-матеріалістичних правових цінностей, переконань, норм і стереотипів поведінки. Вони втілюються у новому ставленні до рас і класів, до природи, проблеми війни та миру, яке формується під впливом нових соціальних рухів: екологічних, гендерних, рухів за мир. Звідси, цінності не втрачаються, а відбувається їхня переорієнтація, адаптування до нових суспільних реалій.

Ключові слова: постмодернізм; модернізм; правова рефлексія; людина; поведінка; суспільство; право; демократія; права людини.

Rohozianskyi Vitalii. Legal reflection of postmodernism on human behavior.

The article characterizes the specifics of postmodernism and outlines the peculiarities of its legal reflection in human behavior. It is noted that postmodernism is a philosophical category that defines the moral and mental specificity of the era in general, it appears as a global, all-encompassing reflection on modern realities and changes that have occurred or are occurring in human life, consciousness, and behavior. The main feature of this new culture is concern about the position of the individual in modern society, in which there is a constant improvement of communicative means of legal, intellectual, worldview, and ideological mastery of a person. Postmodernism, on the one hand, rejects modernist legal and social values, and on the other hand, rethinks the legal and social matter of the past, borrowing and adapting previously developed forms.

It was noted that postmodernism is expressed in the behavior of a person, his responsibility before the law, morals and ethics, the correlation of technical achievements with legal humanism (humanity and ideals of man), the development of a new ecological legal consciousness, the creation of a truly social democracy, which combines the principles of freedom, equality and justice. Additional aspects of the postmodern paradigm are expressed in the development of post-materialist legal values, beliefs, norms and stereotypes of behavior. They are embodied in a new attitude to races and classes, to nature, the problem of war and peace, which is formed under the influence of new social movements: ecological,

gender, peace movements. Hence, values are not lost, but their reorientation, adaptation to new social realities takes place.

Key words: postmodernism; modernism; legal reflection; man; behavior; society; right; democracy; Human Rights.

Постановка проблеми. Актуальність звернення до цієї проблематики зумовлена тим, що в наприкінці ХХ століття почався перехід до якісно нового етапу розвитку суспільства, який триває і дотепер. Цей період найчастіше у науковому дискурсі визначається як «постіндустріальне суспільство», «глобалізаційне суспільство», «епоха постмодерну», «постмодерністська революція» або «постсучасність», та характеризується певними метаморфозами всіх сферах людського буття. На сучасному етапі розвитку соціуму формується «глобальне», «планетарне» мислення, реальним проявом якого є саме поведінка людини, яка змінює орієнтацію з модерних установок на постмодерні.

Трансформації, що відбуваються у процесі цього переходу, потребують ретельного філософсько-правового розгляду та вивчення з метою розкриття причин і передумов цього феномену, виокремлення та розуміння нових особливостей розвитку суспільства з огляду на таку еволюцію. Постмодернізм – це особлива світоглядна концепція, яка окреслила новий спосіб світовідчуття і світорозуміння, а також форми поведінки людини в останню чверть ХХ – на початку ХХІ століття. Задекларована нами проблематика набуває вагомого значення у вітчизняній науці у контексті прогнозування та планування майбутнього поступу українського суспільства у контексті глобальних світових соціокультурних і правових процесів.

Аналіз дослідження проблеми. Постмодерністська проблематика є предметом поживавленого інтересу західноєвропейського наукового дискурсу, серед представників якого слід виокремити таких дослідників як: Ж. Батай, Р. Барт, Ж. Бодрійяр, Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, У. Еко, Ю. Крістева, П. Козловські, Е. Левінас, Ж.-Ф. Ліотар, Е. Макінтайр, Ч. Тейлор, М. Фуко та ін. У науковому просторі України проблеми постмодерну аналізуються у дослідженнях А. Андрусів, І. Бичко, О. Варениці, Т. Гуменюк, Т. Гундорової, О. Забужко, С. Куцепал, М. Савельєвої, О. Соболю, О. Хоми та ін. Питання впливу права на поведінку людини, зокрема особливостей правомірної чи девіантної поведінки, предметно розглядалися багатьма науковцями, значимий внесок у розробку цієї проблематики здійснили: В. Бабкін, С. Бобровник, О. Богініч, О. Варич, Т. Гарасимів, В. Головченко, А. Заєць, В. Зенін, О. Копиленко, О. Кваша, О. Костенко, В. Ладиченко, О. Омельчук, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, П. Рабінович, В. Тацій, Т. Тарахонич, В. Сіренко, О. Ющик, Ю. Шемшученко та ін. Відзначаючи здобутки зазначених науковців щодо феномену поведінки людини, пізнавальний потенціал її осмислення в епоху постмодерну значно збільшується, що й обумовило здійснення цієї наукової розвідки.

Мета статті – схарактеризувати специфіку постмодернізму та окреслити особливості його правової рефлексії на поведінку людини.

Виклад основного матеріалу. Поняття «постмодерн» використав ще у 1917 р. німецький філософ Р. Панвіц у роботі «Криза європейської культури», характеризуючи людину постмодерну як щось середнє між декадентом і варваром, називаючи її мутантом епохи кризи. Англійський історик А. Тойнбі у праці «Осягнення історії» дав характеристику епосі постмодернізму як новій сторінці в розвитку західної цивілізації, в якій піддаються сумнівам традиційні поняття гуманізму, істини, нації, держави [4, с. 6-7].

Більшість дослідників виокремлюють соціально-історичний контекст, де «постмодерн» постає як історична реальність, корелятор епохи «модерну», яка тривала від Ренесансу до середини ХХ ст. Наукове тлумачення «постмодернізму» є неоднозначним, плюралістичним в аспекті його ідентифікації як соціальної парадигми. Ця дефініція для характеристики суспільного поступу по-різному застосовується як у політології, філософії, соціології, культурології, економіці, так і в праві, тобто практично у всіх гуманітарних науках.

Певної зрозумілості дефініції «постмодернізму» надав французький філософ Ж.-Ф. Ліотар у своїй праці «Стан постмодерну», що постмодернізм є філософською категорією, яка визначає моральну та ментальну особливість епохи загалом. Він переконує, що постмодернізм є глобальною, всеохоплюючою рефлексією на сучасні реалії та зміни, що відбулися чи відбуваються у житті, свідомості та поведінці людини. Через таке розуміння категорії «постмодерну» мислитель значно ускладнив філософський дискурс, окрім цього, це є наслідком ситуації пізнього модерну, коли людство стало жертвою світорятувальних утопій, ідеологій, «метанаративів». Під «метанаратива-

ми» Ж.Ф. Ліотар розуміє основні ідеї людства: ідею прогресу, емансипації особистості, вагомість знання як засобу встановлення всезагального, християнство, капіталізм, соціалізм і т.д., в які сучасна людина втратила віру [2].

Наукові революції II половини XX ст. кардинально змінили наукові погляди на природу, людину, право, культуру, історію, мову, спростувавши уявлення епохи модерну про унікальність, центральність, привілейованість нашого макрокосмосу, людини як біологічного виду. Було доведено, що: 1) Всесвіт не такий, яким його зображували мислителі модерну, він виник близько 15 млрд. років тому, і не є єдиний, який має свій вік, історію, а також не вічний; 2) антропність як форма життя також обмежена певними просторово-часовими межами і не є найдосконалішою серед усіх форм життя нашої планети. Наслідком осмислення та усвідомлення усіх цих фактів стало постмодерністське філософствування про світ, людину, її майбутнє у Всесвіті. Основна особливість цієї нової культури – занепокоєність становищем особистості у сучасному суспільстві, в якому відбувається постійне удосконалення комунікативних засобів правового, інтелектуального, світоглядного, ідеологічного оволодіння людиною [3, с. 410].

Уособлюючи особливості періоду, постмодернізм формує стиль, напрям поведінки сучасної людини акумулюючи в ній певний ціннісний зміст, відтак поведінка набуває специфічних форм і рис. На основі ознак постмодерністської культури, які визначив В. Ратніков, можемо окреслити характерологічні особливості поведінки людини в епоху модерну: 1) тотальна деабсолютизація; своєрідне іронічне ставлення до минулого, до традицій: відмова від канонічності та канонізації традицій, від влади традицій і – як один із наслідків такої позиції – пріоритет свободи (приміром, свободи думки) над необхідністю, імперативністю норм; 2) антидемаркаціонізм; «розмивання» правових імперативних меж; 3) надання пріоритету, замість правових норм, конструюванню гіперреальності (так званих симулякрів) через суто знакову діяльність, що може призвести до тлумачення світу знакових систем (правових, політичних, культурних та інших) як самодостатнього; 4) пріоритет різноманіття над єдністю; пріоритет плюралізму моделей та концепцій поведінки, що призводить до релятивізму, еkleктизму; 5) пріоритет контексту у порівнянні з когнітивно-епістемічним [4, с. 77].

Постмодернізм з одного боку відкидає модерністські правові й соціальні цінності, а з іншого – переосмислює правову та соціальну матерію минулого, запозичуючи та адаптуючи раніше вироблені форми. Як зауважує Х. Кюнг модернізму особливого характеру надало виникнення у XVII ст. «нової віри» – віри у розум і прогрес, що призвело до формування в суспільній дійсності чотирьох пріоритетів – природознавства, техніки, індустрії та демократії. Руйнування системи модернізму, нівелювання всіх його цінностей, на думку мислителя, було зумовлено крахом європоцентристської картини світу в епоху Першої світової війни. Відтак, індикаторами розвитку постмодернізму є заміна модерністського євроцентризму постмодерністським глобальним поліцентризмом, поява постколоніальної, постімперіалістичної моделі світу. Культурно-політичними змінами виступає криза прогресивного мислення, пов'язана із втратою пануючими силами та цінностями модерністської епохи свого абсолютного характеру. Характерологічною ознакою постмодернізму є безумовне ствердження (верховенство) прав людини і релятивістське, гуманне розуміння (ставлення) до науки, техніки, індустрії та демократії, що постають вище за будь-які державні інтереси [5, с. 77].

Це нове ставлення виражається в поведінці людини, її відповідальності перед законом, мораллю та етикою, співвідношенні технічних здобутків із правовим гуманізмом (людяністю та ідеалами людини), розвитком нової екологічної правосвідомості, створенні дійсно соціальної демократії, яка поєднує у собі принципи свободи, рівності та справедливості. Додаткові аспекти постмодерністської парадигми виражаються у виробленні пост-матеріалістичних правових цінностей, переконань, норм і стереотипів поведінки. Вони втілюються у новому ставленні до рас і класів, до природи, проблеми війни та миру, яке формується під впливом нових соціальних рухів: екологічних, гендерних, рухів за мир. Звідси, цінності не втрачаються, а відбувається їхня переорієнтація, адаптування до нових суспільних реалій.

Заслуговує уваги у контексті розгляду нашої проблеми концепція постмодернізму, запропонована З. Бауманом, Д. Беллом, Ю. Габермасом, які тлумачать його як культурний підсумок неоконсерватизму, символ постіндустріального суспільства, зовнішній симптом трансформацій соціуму, зокрема його поведінки, що виражається у тотальному конформізмі, ідеях про кінець історії, естетичному синкретизмі [6, с. 33].

Згідно позиції дослідника Д. Датона помилковим є тлумачення постмодернізму як ідейної течії, що здійснює вплив на політику, право, культуру. Він визначає постмодернізм як побічний наслідок соціальних та економічних обставин. Визначальними чинниками виникнення та поширення, на його думку, є спад економічної гегемонії США та Західної Європи, крах фундаментальних правових, політичних та економічних концепцій і їх заміна теорією конвергенції, стрімкий та різноаспектний розвиток засобів масової комунікації, поступовий спад релігійності (окрім ісламу), демократизація суспільного життя [7].

У правовому аспекті постмодернізм постає як поняття, що позначає новий період у розвитку правової матерії світу – виникнення нових форм правого життя та правового світопорядку. Постмодернізм є, по суті, певним викликом класичній правовій онтології щодо розуміння людини, що передбачає наявність інваріантних вимірів у кожному людському бутті, його утвердження в універсумі правових смислів. В умовах культури постмодерну основною характеристикою поведінки людини є відсутність заданих загальноприйнятих парадигм, первинних сутнісних дефініцій та раціональних понять. Відтак специфікою обставин постмодерну є багатоаспектність процесів вибору моделей поведінки і відповідних їм соціальних та правових стратегій, які набувають непередбачуваного і біфуркаційного характеру, зумовлюючи неприйнятність індивідуальної свідомості та поведінки у загальних культурних смислах та правовій матерії певної держави.

Звідси, постмодернізм не оперує ілюзіями та навіюваннями задля досягнення масштабних цілей. Його критична налаштованість до розуміння соціальної та правової дійсності передбачає деідеологізацію старих наративів, скасування шаблонів поведінки та виправдання як правового, так і соціального плюралізму. Конкретні практики поведінки осмислюються постмодерністами як продукт особливого (герменевтичного) індивідуального досвіду, спрямованого на усвідомлення й організацію себе у якості суб'єкта – особливої «практики існування», «правового існування» чи «естетики себе», не підлеглої ні ригористичній нормі, ні жодному загальному правилу, що щоразу вибудовується суб'єктом по-новому [8].

Відтак, радикально змінюється суб'єктивний аспект сутнісних сторін поведінки людини, задається їй новий тип, що виключає правову чи моральну імперативність. Для постмодерністів вкрай вагома щоденна практика, а не правові та моральні приписи. Адже людина як «символічна» – незавершена тварина, вільна і відкрита, яка еволюціонує і інволюціонує, рухається життям без якихось орієнтирів. Возвеличення моралі, як і права, породжує стан «некомунікабельної індивідуальності». Звідси, авторитарності, догматизму протиставляється вільний вибір без принципу примусової «стилізації поведінки». Даний принцип актуалізується лише для тих, хто «хоче надати своєму існуванню найбільш прекрасної і завершеної форми» [8].

Як бачимо, сьогодні в праві формується якісно новий погляд на поведінку людину через призму концептів постмодерну. Її парадигмальну ідею можна визначити як те, що дійсно можна і потрібно бути вільним, брати на себе відповідальність за особисту свободу. Для цього є об'єктивні причини, але, на жаль, ці ж причини формують умови, через які бути вільною і критичною особистістю сьогодні дуже важко.

Висновки. Отже, ми визначили, що в епоху постмодерну відбуваються певні трансформації сучасної поведінки людини. Першою ознакою цих трансформацій виступає наростання тенденції невизначеності, яка виражається у відкритості, плюралізмі, еkleктизмі, неортодоксальності, безладності, випадковості суспільного життя. Другою рисою виступає іманентність постмодерністської самосвідомості, яка перетворює поведінку в інтелектуальну гру. Третя особливість – перенесення інтересу з епістемологічної на онтологічну проблематику.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що постмодернізм визначають і як важливу стадію суспільного розвитку, яка прирівнюється до постсучасності; або як епоху, яка поглинає відмінні від неї тенденції та явища; в якості антитези модернізму; як феномен сучасної культури зі своїми особливими рисами або як специфічний стилістичний напрям. Про постмодернізм говорять і як про дух часу кінця ХХ ст., в якому відобразилась криза довіри до світоглядно-правових основ західної культури. Постмодернізм виступає конструктивною концепцією постсучасності, яка реалізовується не тільки у культурних, але й у соціальних, політичних, громадянських вимірах дійсності і в гуманістично-оптимістичних моделях майбутнього. Зважаючи на це, перспективами подальших досліджень у цьому напрямі може стати розробка стратегій адекватного сприйняття та реакції на ситуацію постмодерну у праві, соціології, психології, політології та низці інших суспільствознавчих дисциплін.

Список використаних джерел:

1. Лук'янець В. (2002) Постмодерн: філософія світоглядного розчарування. *Філософські обрії*. № 7. С. 3–15.
2. Lyotard Jean-Francois. *La Condition Postmoderne* (1984). Manchester University Press. 110 p. URL: https://www.academia.edu/34690184/Jean_Francois_Lyotard_Postmodern_Condition_The_Postmodern_Condition_A_Report_on_Knowledge (дата звернення: 22.05.2023).
3. Шерстюк Н.В. (2012) Постмодерн як особлива ситуація в культурі. *Гілея. історичні науки. Філософські науки. Політичні науки*. Вип. 57(2). С. 408–412.
4. Постмодерн: переоцінка цінностей (2001). Відп. ред. В. Лук'янець, В. Ратніков. Вінниця: УНІВЕРСУМ. 314 с.
5. Kung H. *The Beginning of All Things: Science and Religion*. URL: <https://www.christianbook.com/beginning-all-things-science-and-religion/hans-kung/9780802863591/pd/863591> (дата звернення: 22.05.2023).
6. Зражевська Н. (2021) *Теорія медій та суспільства*. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 192 с.
7. Dutton D. *Delusion of Postmodernism*. URL: <https://philpapers.org/rec/DUTDOP> (дата звернення: 22.05.2023).
8. Радченко О.Б. Постмодернізм: спроба філософсько-етичного осмислення сучасності. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/423/1/03robeos.pdf> (дата звернення: 22.05.2023).